

Demokratiets problemer – hva kan IKT bidra til å løse?

Forelesning DRI 3010, 8. september 2010

Disposisjon

- Hva er demokrati?
 - Ulike perspektiver/"modeller"/betraktningmåter
- Demokratiets problemer
 - Formelle problemer, særlig forbindelsen standpunkt → beslutning
 - Systematiske skjevheter
 - Oppslutning og legitimitet
 - Ulik grad av tilgjengelighet til ulike arenaer
- IKT som mulig svar på problemene
 - Nye arenaer, er de bedre (mer tilgjengelige, mer etterrettelige)?
 - Påvirkes meningsdannelsen?
 - Påvirkes beslutningenes innhold?

Definisjon

- Demokrati betyr folkestyre
 - (demos = folk og kratos = styre)
- Mange definisjoner og perspektiver
 - Vi interesserer oss for bredden i perspektivene, fastholder ikke en bestemt definisjon som "riktig"
- Første avsnitt under oppslagsordet "demokrati" i Statsvitenskapelig leksikon (1997):

demokrati er både en betegnelse for verdier som frihet og likhet og en betegnelse for en politisk styreform. Statsvitene anvender betegnelsen hovedsakelig om en politisk styreform.

Frihet som demokratisk verdi

- Prinsippet om kollektivt selvstyre
- De individer som danner et politisk fellesskap, bestemmer selv innholdet av de beslutningene som de skal rette seg etter
- Tradisjonelt (og grunnleggende): Motsats til enevelde/diktatur
- Også et spørsmål om rammer/forutsetninger for fri meningsdanning og påvirkningsmulighet
 - Ytringsfrihet, pressefrihet, organisasjonsfrihet osv.
 - Grunnleggende sivile rettigheter
 - Tradisjonelt: Privat eiendomsrett (Hører det fremdeles hjemme her?)

Likhet som demokratisk verdi

- Prinsippet om borgernes likeverd: De skal ha den samme innflytelse på de bindende beslutninger
- Tradisjonelt (og grunnleggende):
 - Ikke ulike lover for adelsmenn og bønder (den franske revolusjon)
 - Alminnelig stemmerett (ikke bare menn, ikke bare jordeiere)
- Er likhet, likeverd og like muligheter det samme?
 - Representasjonsmessig skjevhet: Bosetningsmønstre, minoriteter
 - Adgangen til "lukkede rom" (gutteklubben, fagforeningen, EU...)
 - Samfunnets høye endringstakt
 - Generelt: Ulike forutsetninger for å "henge med"
 - Spesielt relevant her: Digitale skiller

Demokrati som styreform

Tre grunnleggende kriterier for å kalle et land *demokrati*

1. Frie valg
 - Hemmelig, åpen konkurranse, regelmessige valg, osv.
2. Reelle alternativer
 - Ikke ettpartistater, sikkerhet mot valgfusk
3. Folkevalgt myndighet
 - De folkevalgte må ha en reell kontroll med de utøvende
 - Norsk versjon: Stortinget som lovgivende og bevilgende myndighet
 - Stortinget kan kreve at statsråder møter opp og svarer på spørsmål

Ulike demokratiske nivåer

- Tre nivåer i Norge:
 - Staten
 - Fylkeskommunen
 - Kommunen
- Sammenheng mellom nivåer som demokratiproblem:
 - Nivåene skal prinsipielt sett være autonome
 - Grunnprinsipp om at oppgaver skal håndteres på "riktig" nivå
 - Fare for "hard" statlig overstyring (lovpålegg, øremerket budsjett)
 - Er "myk" standardisering også en form for statlig overstyring?
- Internasjonale organisasjoner (land som medlemmer)
 - "Demokratisk underskudd"?
 - Utvikler seg over tid (EU i føderalistisk retning)

Direkte demokrati

- Det "opprinnelige", athenske demokrati
 - Alle personer som danner grunnlag for det politiske fellesskapet deltar direkte i prosessene som fører frem til bindende beslutning
 - Forutsetningene:
 - Håndterbart omfang (frie, voksne menn)
 - Felles arena (torget i en bystat)
 - Synkronitet og hyppighet (drøfting/beslutning omtrent samtidig)
- Vår variant: Rådgivende folkeavstemninger
 - Ikke direkte bindende, må "strøs sand på" av de indirekte folkevalgte
 - Nasjonalt: Unionsoppløsning (1905), Brennevinsforbudet (1919, 1926), EF/EU (1972, 1994)
 - Kommunalt: Ulike "aksjonspregede" saker

Indirekte/representativt demokrati

- Folket styrer seg selv ved å velge representanter, som kan treffe bindende beslutninger
- I utgangspunktet "den rådende styreform" hos oss
- Kan deles inn i noen ulike modeller, eller betraktningmåter, som lever side om side:
 - a) Konstitusjonelt demokrati
 - b) Konkurransedemokrati
 - c) Pluralistisk demokrati
 - d) Deltakerdemokrati

Hva er "demokratimodeller"

- Hjelpemiddel for å tolke og forstå det som foregår i prosessene frem til demokratiske beslutninger
- Normalt utelukker ikke ulike modeller hverandre, men vektlegger ulike dimensjoner
- Noen dimensjoner i slike modeller:
 - Normativt ("bør") vs. deskriptivt/empirisk perspektiv
 - Vekt på meningsdannelse vs. beslutningstaking (er preferansene "gitt", eller er de et produkt av de politiske prosessene?)
 - Holde spillerom/handlingsmuligheter åpne vs. kunne avverge utilsiktede og negative effekter av demokratiets "herjinger"
 - Vekt på forum/arenaer vs. formelle organer

Konstitusjonelt demokrati

- Styreform med bakgrunn i 16-1700 talls politisk filosofi (Locke, Montesquieu)
- Grunnlov og lover som fundament for demokratiet
 - med lov skal land byggjast, og ikkje med ulov øydast (Frostatingl.)
- Stort fokus på prosess, hvordan beslutninger fattes
 - Maktfordeling
- Vern av den enkeltes frihet som primærøppgave
 - Konstitusjon, beskyttelse mot å uthule demokratiet gjennom løpende vedtaksproduksjon (bl.a. tilbakevirkningsforbudet etc.)
 - Regler som sikrer åpenhet, innsyn, offentlighet, ytringsfrihet, organisasjonsfrihet, forutberegnelighet

Konkurransedemokratiet

- Deskriptiv analyse, særlig knyttet til Schumpeter (1940- og 50-tallet)
- Politiske valg betraktet som "marked"
 - Konkurransen mellom ulike partiprogrammer tilbys velgerne som en slags vare ved hvert valg
 - Ved å vinne velgerne gunst, skaffer partiet/kandidaten seg beslutningsmyndighet
 - Det folkelige engasjement er sterkt begrenset i periodene mellom valgene (responderer tregt på løpende endringer i "folkeviljen")
- Forklarer valgkamper, personfokus og "overbud"
- Elitisme og populisme som fallgruber for partiene

Yes, Minister! (Om å respondere på løpende endringer i folkeviljen...)

«It's the peoples' will.

I am their leader; I must follow them»

Pluralistisk demokrati

- Alexis de Tocqueville (1864), Robert Dahl (1956)
- Ordet "plural", kan oversettes med *mangfold*
- Utgangspunkt: Noe som mangler mellom de representative valgte organene på den ene siden, og borgeren/innbyggerne på den andre siden
 - Meningsdannelse utenfor partiene, mellom valgene
- I den pluralistiske modellen rettes oppmerksomheten mot mellomliggende organisasjoner
 - lag og foreninger, interesseorganisasjoner, osv.
 - Stor vekt på demokratiet i nærsamfunnet ("community"). Viktig for analyse av det kommunale demokratiet

Pluralistisk demokrati

- Det finnes flere tusen lag og foreninger i Norge, med millioner av medlemmer (mange er med flere steder)
- "Organisasjonssamfunnet" ses ofte som en bærebjelke i det norske demokratiet
 - Ulike temaer: Religion, humanitær virksomhet, arbeidsliv, innvandring, handel/forbrukere, miljø, pasientinteresser osv.
 - Ulike nivåer: lokalt, regionalt, nasjonalt, internasjonalt
- Begrepet "den korporative kanal"
 - Særlig brukt om fagbevegelsens innflytelse i partier
 - Påvirkningsmuligheter gjennom organisasjonenes "kjøttvekt"
- Demokrati/åpenhet innad i organisasjonene?

Deltakerdemokrati

- Rousseau. Pateman og Macpherson (1970-tallet)
- Ligner på pluralistmodellen, men vektlegger borgernes engasjement (som enkeltindivider) fremfor lag og foreninger
- Stor vekt på deltakelse og å påvirke beslutninger
 - I motsetning til konkurransemodellen, der man ikke er opptatt av hva velgerne måtte mene mellom valgene
 - Påvirke de beslutningene som skal treffes løpende "fra dag til dag", i stedet for bare å påvirke "valgflaskets" utforming
- Forutsetning: Opplyste og engasjerte borgere

Deliberativt/kommunikativt demokrati

- Habermas, begrepet "Borgerlig offentlighet"
- En del til felles med deltakerdemokrati, men:
 - I stedet for å vektlegge engasjement (som retter seg mot en ønsket beslutning) vektlegges kommunikasjon og drøfting som middel for å utforme/danne meninger
 - Preferansene dannes og utveksles gjennom en fri og saklig utveksling av synspunkter
- Demokrati som en kommunikativ læringsprosess
 - Bidrar til at deltakerne forstår, og aksepterer som gyldige, de meningene som dannes
 - Beslutningene får legitimitet gjennom at de er gjenstand for debatt og kritikk
 - Respekt også for de meninger man ikke er enig i

"Forbrukerdemokrati"?

- Litt åpent spørsmål om dette egentlig kan ses som en demokratimodell – men den er interessant for oss
- Går ut på at de tjenester stat og kommune leverer skal demokratiseres: Valgfrihet
 - Fritt skolevalg
 - Fritt sykehusvalg
 - Fritt valg av barnehage
- Er valgfrihet mer demokratisk enn kollektive løsninger?
 - Frihet vs. likhet, får noen større muligheter til å velge enn andre?
 - En systemegenskap, eller noe som hører til i politikken "innhold"?

Andre punkt i dagens disposisjon:

Hva er demokratiets problemer

Veien fra standpunkt til beslutning

- Brede partiprogrammer
 - Har gjerne et standpunkt til en rekke saker, men ikke alltid en tydelig rangering mellom standpunktene
 - Noen standpunkter er lettere å "forhandle bort" enn andre (såkalt politisk hestehandel)
- "Umulighetsteoremer"
 - Selv om de som skal beslutte har en klar rangering av sine preferanser, vil avstemningen kunne få resultater som ingen egentlig har gått inn for
 - "Den kollektive rangeringen kan gå i sirkel"
 - Stemmegivningen har derfor ofte et "strategisk preg", og avspeiler ikke alltid direkte standpunktet til den som stemmer
 - I større grad et formelt problem enn en "trussel mot demokratiet"

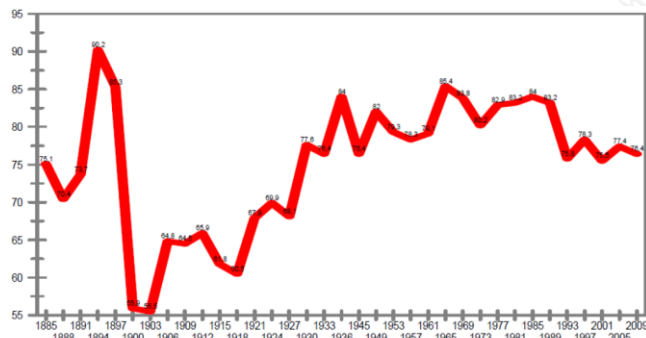
Systematiske skjevheter

- En minoritet kan nedstemmes systematisk
- Ujevn geografisk befolkningstetthet
 - Kan bøtes på for eksempel gjennom geografisk skjevdeling av mandater
 - Distriktsutjevning, fanger ikke nødvendigvis opp andre skjevheter
 - Likhetsprinsippet blir ofte diskutert, ikke "en mann – en stemme"
- Public Choice-problematikken
 - Politikken blir kortsiktig og preget av en mobiliserende dagsorden
 - Politikken appellerer til det å "oppnå noe", ikke til ansvar for helheten
 - Langsiktige oppgaver som jevnt vedlikehold av veier eller skolebygninger har problemer med å nå opp

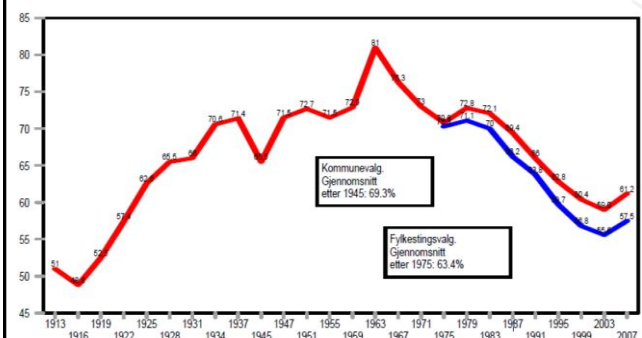
Mangesidig "krisebeskrivelse"

1. Fallende valgoppslutning
 - Færre medlemmer, flere som er passive
2. Mangelfull oppslutning om de politiske partiene
3. Svekket partiloyalitet (positivt eller negativt?)
4. Svekkelse av "borgerrollen"?
5. Fallende tillit til politikere, politikerforakt
6. Hyppig utskifting av folkevalgte
7. Redusert lokal autonomi
8. Ønske om å delta, men på nye arenaer?

Valgdeltakelse, Storting

Valgdeltakelse komm/fylke

Operasjonalisering, "borgerrollen"

Borgerdyd	Snitt	Median	% "viktig"
Å danne egne meninger uavhengig av andre.	8,4	9	91
Å vise solidaritet med dem som har det verre enn seg selv.	8	8	89
Å stemme ved offentlige valg.	8,2	9	88
Alltid følge lover og regler.	8,1	9	87
Å være kritisk til egne meninger.	7,5	8	81
Aldri forsøke å snyte på skatten.	7,0	8	72
Å tenke mer på andre enn seg selv.	6,6	7	66
Å være aktiv i lag og foreninger.	5,6	6	51

Tredje punkt i dagens disposisjon:

IKT som mulig svar på problemene?

IKT som verktøy eller arena

- IKT + demokrati = e-demokrati
 - Er det så enkelt?
 - I så fall, hva betyr det?
- En (vid) definisjon av e-demokrati:

"We define digital democracy as a **collection of attempts** to practice democracy **without the limits of time, space and other physical conditions**, using Information Communication Technology (ICT) or Computer-Mediated Communication (CMC) instead, **as an addition**, not replacement for traditional analogue political practices" (Hacker & van Dijk)

IKT – er det svar på mange, eller på noen, demokratiproblemer?

- Forskjellige anvendelser som kan plasseres under samlebetegnelsen "e-demokrati"
- Ulike demokratimodeller kan gi oss noen begreper for å forstå/ta stilling til om disse anvendelsene er godt eller mindre godt egnet til å fremme ulike demokratihensyn
 - Mer frihet?
 - Større likhet?
 - Fremmes meningsdannelsen?
 - Fremmes "beslutningsmaskineriet"?
 - Fremmes konkurransen?
 - Fremmes deltakelsen?

Typologi over e-demokratianvendelser

Fra Are Vegar Haug, Afin notatserie 1/2002

		Sted (borgerens oppholdssted)	
		Samme	Forskjellig
Tid	Forskjellig	Servicetorg Info-kiosker	E-post til politikere Digitalt innsyn Underskriftskampanjer Diskusjonsfora
	Samme	Møteromsteknologi (videokonferanser)	chat "Stortingradioen" Videoverførte debatter

E-demokrati: Noen muligheter

- Effektivisere og lette tilgang på informasjon (åpenhet)
- Økt mulighet for å finne ut hva innbyggerne egentlig ønsker (for eksempel spørreundersøkelser, mv)
- Mer kritiske og aktive/borgere som ikke bare vil motta men også søke informasjon
- Økte muligheter og nye arenaer for politisk deltakelse
- Gå på tvers av tradisjonelle maktrelasjoner (partier, media, interesseorganisasjoner)
- Redusere kostnader til publisering og distribusjon
- Økt valgdeltakelse?

E-demokrati: Noen motforestillinger

- Kan føre til individualisering av politikken
 - Rikelig med meninger, men mindre gjennomslag og konsensus
 - Noen her som har prøvd å "mene noe" i en nettdebatt?
- Populisme: Politikere kan bli mer opptatt av å jakte på en diffus "folkevilje" enn å utforme eget program
- Digitale skiller
 - Eliten som kan delta (eh..., nettdebatter?)
 - sosial segregering (sosiologisk perspektiv, Ivar Frønes)
- Kan føre til økt press i retning av direktedemokrati
 - Forventning om at saker avgjøres ved e-valg ("fordi det er enkelt")
- Overvåking, personvern, osv.

Forrige uke: Litt om e-valg 2011

- Ikke i stedet for, men i tillegg til urne-valg
- Håp om bedre valgdeltakelse – hvordan og hvorfor?
 - Flere arenaer, folks generelle forventning om at "alt" bør bli tilgjengelig på nett
 - Universell utforming, inkludere personer som holder seg borte fra urnene på grunn av funksjonshemninger eller sosial angst eller lignende
 - Asynkron stemmegivning – man kan stemme når det passer en selv
 - Bør man kunne ombestemme seg helt frem til valgdatoen?
- Teknisk kompleks
- Politisk omstridt

IKT og konstitusjonelt demokrati

- Bruk av IKT kan støtte modellen på flere måter:
 - Forhindre at informasjonen forblir konsentrert, eller skjult
 - Øke tilliten til det eksisterende politiske systemet gjennom mer effektiv informasjonsformidling
 - Økt åpenhet og innsyn (lover og regler, kommunikasjonsstrategi)
- Positivt til å bruke IKT til:
 - Tiltak hvor teknologien kan bidra til å formidle eller fremme borgernes rettigheter og plikter (eks. www.lovdatab.no)
 - Formidling av politikk (www.regjeringen.no, en rekke kommuner)
 - Offentlige informasjonskampanjer (eks. www.pandemi.no)
 - Offentlige servicekontor/informasjonsentre (OSK)
 - Nasjonale databaser og registreringssystem (www.brreg.no)

IKT og konkurransedemokrati

- Positivt til å bruke IKT til:
 - Partienes valgkamp og informasjonskampanjer
 - Meningsmålinger, analyser av velgeradferd, synspunkter (ssb.no)
 - Andre tiltak som for eksempel e-valg, rådgivende avstemming, og nettmøter med politikere, *kan* ses som positivt, i den grad hensikten er å gjøre politikere og partier mer populære
 - Eksempel: Det påstås at en viktig grunn til at Obama vant presidentvalget var at han "behersket sosiale medier"
- Negativt til å bruke IKT til:
 - Bindende elektroniske folkeavstemminger
 - Alle tiltak som hindrer "den helhetstenkende" politikeren
 - Petisjoner og innbyggerinitiativer (jf bl. a. kommuneloven § 39)

IKT og pluralistisk demokrati

- Den store fremveksten av Internett/www og økt tilgang til Pcer et grunnleggende gode
- Internett ses ofte i seg selv som en teknologi som bygger opp under det pluralistiske i det moderne organisasjonssamfunnet
 - *"Every view and every organization or association can have its say"* (van Dijk)
- Teknologier som "passer som hånd i hanske" med ideene om horisontal samhandling
 - Allianser i nivåene mellom politikere og borgere
 - Ikke ovenfra-og-ned kringkasting

IKT, deltakerdemokrati og kommunikativt demokrati

- All bruk av teknologi som kan bidra til å informere og stimulere til deltakelse i demokratiet ses som et gode
- Men: Faren for digitale skiller
 - Teknologien må konstrueres på en måte som reduserer gapet mellom de informasjonsrike og de informasjonsfattede
- Viktigste mål: læring, meningsdannelse, aktiv deltakelse
 - Men vanskelig å oppnå (eller "måle") reelt gjennomslag
- Det må være mulig å diskutere fritt gjennom alle mulige kommunikasjonskanaler (nyhetsgrupper, diskusjonsgrupper, chatterom, e-post, etc.)

IKT og forbrukerdemokrati

- (jf. spørsmålet om dette "egentlig skal regnes som en demokratimodell"...))
- IKT-løsninger som støtter valgfrihet i offentlige tjenester er i vekst
 - Man kan spørre om den teknologiske muligheten er en like sterk pådriver som det ideologiske?
- IKT egner seg i utgangspunktet godt for fritt sykehusvalg, skolevalg etc.
 - Men det er primært "ovenfra og ned", borgeren påvirker ikke innholdet i det som tilbys som sådan
 - Man kan likevel argumentere for at en del offentlige tjenester "politiseres" i positiv forstand (får mer politisk oppmerksomhet)